

IDEOLOGIES OF TERRITORIAL OWNERSHIP, GLOBAL POSSESSIVENESS AND GENDER IN ZUKO DŽUMHUR'S TRAVELOGUES

Mirzana Pašić Kodrić

University of Sarajevo, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Abstract: Guided by the idea that travel policy and the spatial dimensions of knowledge are crucial for understanding postcolonial and gender criticism, it seems an interesting task to, at least try, postcolonial and gender reading of Zulfikar Z. Džumhur's travel-narrative work, whose work offers a rich material for such analyzes and interpretations. This task certainly becomes even more interesting, but also more demanding, because Bosnian and Bosniak travel literature seems to be an almost unknown field, both in the context of postcolonial research and in the context of gender criticism research. Namely, especially Anglo-American travel literature drew attention to the unbreakable relations of gender, (post) colonialism and travel literature, and the epochal book by Edward W. Said *Orientalism* (1978), on the example of the construction of the Oriental-Muslim Other in colonial culture, just opened the door to all future, very current, research in this direction, on the example of Zuko Džumhur's travelogues by the method of text analysis and postcolonial and gender criticism.

Keywords: postcolonial criticism, gender criticism, Zuko Džumhur

IDEOLOGIJE POSJEDOVANJA TERITORIJA, GLOBALNA POSESIVNOST I ROD U PUTOPISIMA ZUKE DŽUMHURA

Mirzana Pašić Kodrić

Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, mpkodric@pf.unsa.ba

Rezime: Vodeći se idejom da su politika putovanja i prostorne dimenzije znanja od krucijalne važnosti za razumijevanje postkolonijalne, ali i rodne kritike, čini se zanimljivim zadatkom barem pokušati i postkolonijalno te rodno čitanje putopisno-pripovjedačkog rada Zulfikara Z. Džumhura, čije djelo itekako nudi bogatog materijala (i) za ovakve analize i interpretacije. Ovaj zadatak svakako postaje još interesantniji, ali i zahtjevniji, jer bosanskohercegovačka i bošnjačka putopisna literatura čini se gotovo nepoznatim područjem, kako u kontekstu istraživanja u okvirima postkolonijalne, tako i u kontekstu istraživanja rodne kritike. Naime, osobito anglo-američka putopisna književnost skrenula je pažnju na neraskidive odnose roda, (post)kolonijalnosti i putopisne literature, a epohalna knjiga Edwarda W. Saida *Orijentalizam* (1978) je, na primjeru konstrukcije orijentalno-muslimanskog Drugog u kolonijalnoj kulturi, tek otvorila vrata za sva buduća, itekako i danas aktualna, istraživanja u tom smjeru, a kojima, na primjeru iz putopisa Zuke Džumhura, teži i ovaj rad i to putem metode analize teksta te postkolonijalne i rodne kritike.

Ključne riječi: postkolonijalna kritika, rodna kritika, Zuko Džumhur

Postkolonijalno te rodno čitanje putopisno-pripovjedačkog rada Zulfikara Z. Džumhura itekako nudi bogatog materijala (i) za ovakve analize i interpretacije. Ovaj zadatak svakako postaje još interesantniji, ali i zahtjevniji, jer bosanskohercegovačka putopisna literatura čini se gotovo nepoznatim područjem kako u kontekstu istraživanja u okvirima postkolonijalne, tako i u kontekstu istraživanja rodne kritike. Naime, osobito anglo-američka putopisna književnost skrenula je pažnju na neraskidive odnose roda, (post)kolonijalnosti i putopisne literature, a epohalna knjiga Edwarda W. Saida *Orijentalizam*(1978) je na primjeru konstrukcije orijentalnog Drugog u kolonijalnoj kulturi, otvorila vrata za sva buduća, itekako i danas aktualna, istraživanja u tom smjeru. Knjige poput *Rod, orijentalizam i "rat protiv terorizma": predstavljanje, diskurs i intervencija u globalnoj politici* (2017) autorice Maryam Khalid, *Lokalna nevidljivost, postkolonijalni feminizmi* (2018) Laure Fantone, *Postkolonijalni kontrapunkt: orijentalizam, Francuska i Magreb* (2016) Farida Laroussija, *Afrički rog i Italija: Kolonijalni, postkolonijalni i transnacionalni kulturni susreti* (2018) autora Simone Brioni i Shimelis Bonsa Gulema itd. tek svjedoče koliko tema postkolonijalnih odnosa u svijetu doživljava svoj procvat. Međutim, ono što je manje poznato jeste činjenica da je jedna od zanimljivijih smjernica u istraživanju postkolonijalnih odnosa i spola u putopisnoj literaturi među prvima bila svakako i knjiga *Moja iskustva u Australiji* autorice potpisane kao "By a Lady", a zapravo Allan MacPherson. Naime, riječ je o knjizi objavljenoj u Londonu 1860. godine, koja opisuje stvarnu posjetu žene više klase – same autorice – kolonijama u Australiji (1856-7), posebno se fokusirajući na ulogu, položaj i mjesto mjesnih, autohtonih žena u svemu onome što tamo zatiče te vlastiti odnos spram sebe i svoje kulture. Interesantno je da uz izvrsne opise

kolonija u Australiji MacPhersonova, slično kao i mnogo kasnije Z. Z. Džumhur, u istoj knjizi donosi i vlastite likovne skice doživljenog i viđenog s ciljem boljeg dočaravanja onoga o čemu piše. Da bi se uopće shvatilo zašto spomenuti putopis vrlo upečatljivo otvara vrata nizu kasnijih vrlo ozbiljnih kritičkih promišljanja o ulozi putopisne literature u kreiranju i poimanju onog što podrazumijeva postkolonijalni odnos, ali i rod, neminovno je kratko osvrnuti se na njegov sadržaj. Naime, glavna junakinja putopisa *Moja iskustva u Australiji* sa svojim suprugom stiže u Australiju i tamo postaje majka, pri čemu vrlo rano iskušava jednu bitno drugačiju, za nju nepoznatu i začudnu kulturu

Sjećam se da sam jednom bila mnogo iznenađena jednom mjesnom ženom koja je jureći u moju spavaću sobu, drhteći od straha, krvareći iz rane na glavi, jedva u stanju da govori, pronašla utočište ispod kreveta. (Macpherson, 1860: XII)

Opisima poput navedenog MacPhersonova će među prvima u putopisnoj literaturi jasno skrenuti pažnju na drugačiji položaj mjesnih autohtonih žena Australije u odnosu na ono što ona u okvirima svoje kulture smatra "normalnim i podobnim". S druge strane, kao izrazita predstavica određene, "visoke klase i kulture", glavna junakinja ovog putopisa također će ukazati ne samo na temeljne kulturalne razlike i opozicije "mi i one" u domenu kulture, već i u svim ostalim segmentima različitosti, a koji podrazumijevaju status, stalež, rasu i sl.

Također mi je rečeno da mjesne žene vrše ljubaznu i pažljivu njegu evropske djece, ali nikada nisam imala dovoljno samopouzdanja da im vjerujem sa svojom bebom izvan mog vlastitog vidokruga, iako sam uzimala jednu od mladih djevojaka da ga nosi za mene kada sam izlazila u šetnju ili da hoda gore-dolje na verandi s njim dok sam sjedjela na poslu.

(Macpherson, 1860: XII)

Dalje, opisujući svoj odnos s mjesnom pomoćnicom za njegu djeteta, glavna junakinja putopisa opisat će nimalo lijepe "procese" koje je provela nad svojom pomoćnicom – autohtonom stanovnicom Australije.

Bilo mi je drago da sam imala tu pomoć za njegu po vrelom vremenu u nečemu što je zamoran posao. Naravno, jedan ili dva mala procesa, prvi kupanje u rijeci, na koji sam uputila svoju crnu polaznicu da ga prođe prije nego sam joj dozvolila da dodirne bilo koju sitnicu. (Macpherson, 1860: XII)

Također, iako će rado plaćati i prihvatati njenu pomoć u okviru svojih uvjeta i "procesa", ipak joj do kraja nikada neće vjerovati.

[...] kao što sam ranije rekla, jako je teško zadržati urođenika u vašoj usluzi, zaista, iako su mjesecima ili godinama s vama, nikada ne možete biti sigurni u dan ili sat da neće otići u šume i nestati. (Macpherson, 1860: XII)

Dakle, putopis *Moja iskustva u Australiji* ukazat će ne samo na problem onoga što će književna kritika kasnije posmatrati kao "imperijalne oči" pojašnjavajući fenomen evropske ideologije prostora i globalne posesivnosti (Pratt, 2003), već će ukazati upravo i na vezu roda i takvog viđenja Drugog i Drugačijeg, što se u spomenutom putopisu najbolje da razumjeti na primjeru mlade žene-pomoćnice u opoziciji Evropljanka – bjelkinja više klase naspram Australka – "urođenica" niže klase. Ovakvo što upućuje na značajan odnos putopisne literature i percepcije nepoznatog svijeta u očima čitatelja, njihovog (ne)shvatanja i (ne)razumijevanja Drugog i Drugačijeg u putopisnoj literaturi koja, iako fiktionalna, ipak, kao i cjelokupna književnost, uveliko doprinosi stvaranju slike svijeta i života, i to osobito onog nepoznatog, konkretno u ovom slučaju podneblja, ljudi i običaja te svega što druga kultura donosi. U ovom kontekstu javlja se i ideja o dominantnom svijetu i "ostatku svijeta", o čemu piše i Mary Luoise Pratt u svojoj važnoj knjizi *Imperijalne oči: Putopis i transkulturaciona* (2003):

Kako je putovanje i istraživačko pisanje proizvelo "ostatak svijeta" za evropska čitanja na određenim tačkama u evropskoj ekspanzionističkoj putanji? Kako je proizvelo evropske različite koncepcije sebe u relaciji s nečim što je postalo moguće nazvati: "ostatkom svijeta"?

(Pratt, 2003: 5)

Učenje o rodu u kolonijalnim diskursima (Mills, 2005) čini se izuzetno važnim segmentom izučavanja putopisne literature, ali ne samo u kontekstu kolonijalnih putopisa. To je pogotovo slučaj u bosanskohercegovačkoj književnosti, koja nema historiju kolonijalnog putopisa (poput anglo-američke putopisne književnosti, npr.), a posebno u putopisnoj literaturi Z. Džumhura iz percepcije učenja o rodu unutar imperijalnih posljedica koje teritorijalne ideologije prostora i globalne posesivnosti ostavljaju za sobom i u budućnosti. U konkretnom slučaju putopisne literature Z. Džumhura, to se tiče momenta kada njegovi pripovjedači pričaju priče iz perspektive putopisne sadašnjosti koja je itekako oblikovana upravo ideologijom imperija prošlosti i koja se osobito tiče androcentrističkog poimanja svijeta. Putopisne priče Z. Z. Džumhura u kontekstu postkolonijalne teorije i kritike moguće je ispitati i iz još nekoliko interesantnih perspektiva, a posebnu pažnju zaslužuje pojava demistifikacije imperijalizma, što je kod Džumhura u načelu praćeno i humornim dekonstruiranjem androcentrizma, potom osobeni

dijalog (post)kolonijalne historije s diskursom putopisne sadašnjosti, kao i ono što su specifične predstave o turistima u putopisima Zuke Džumhura.

[...] *prisjećam se starih arapskih stihova o ženi koje je govorio šejk Muhamed el Nezfani: "Kada žena stoji, nalikuje na nerazvijenu ratničku zastavu. Kada žena sjedi, liči raskošnom kubetu neke džamije. Kada leži, žena nalikuje na veliku, meku, toplu postelju..."* (Džumhur, 1991a: 30)

Čini se da upravo putopisno-pripovjedačko djelo Zulfikara Z. Džumhura vjerno nagovještava i prati socijalno-kulturni trend sedamdesetih i osamdesetih godina proteklog stoljeća u svijetu, kada se sve više počinje govoriti o globalnom prestrojavanju te ideološkim preokretima u smislu demistifikacije imperijalizma. Naime, jedna od posebno važnih karakteristika Džumhurovog stvaralaštva općenito jeste problem percepcije te drugačije interpretacije historije nekad velikih imperijalnih kultura kroz njihovu demistifikaciju, ali i uz humorno dekonstruiranje androcentrizma, i to kroz izrazito asimetričnu, grotesknu poziciju njihove moći "nekad i sad", što Džumhur zna izraziti i vrlo jezgroviti, na najkraći, ali dovoljno sadržajan način:

I pre i posle njega vođeni su mnogi besmisleni ratovi. Grob staroga viteza bio je mali. Neverovatno mali. Možda su stari vitezovi bili patuljci. (Džumhur, 1991b: 114)

U tom smislu, u najkraćem bi se moglo reći da putopisno-pripovjedačko djelo Zuke Džumhura vrlo često, gotovo do groteske, uz obaveznu dozu humora, demistificira glorificiranje imperijalističkih uloga i moći, ali i dekonstruira njihov androcentrizam, i to vrlo vještim zaokretom ka historiji, koju često problematizira iz perspektive običnog, no vrlo obrazovanog pojedinca – svog naratora:

Sada je to ovaj Tanger. Ovuda su gamizali i Feničani, i Grci, i Latini, i Berberi, i Arapi, i Jevreji. (Džumhur, 1991c: 11)

Upravo ličnim, intimnim svjedočenjima svojih obaviještenih pripovjedača, putopisno-pripovjedačko djelo Z. Z. Džumhura odličan je primjer globalnog prestrojavanja te ideološkog preokreta u smislu demistifikacije imperijalizma u bosanskohercegovačkoj i bošnjačkoj književnosti.

Zvezde nad pustinjom bile su noćas tako stare i otežale. Bilo ih je odjednom mnogo, beskrajno mnogo, kao bezvrednog sitnog novca nekog starog carstva koje je odavno propalo. (Džumhur, 1991d: 123)

Demistifikacija imperijalizma u Džumhurovom stvaralaštvu, općenito posmatrana, seže od demistifikacije evropskog kolonijalizma, pa do osmanskog, perzijskog, mongolskog..., odnosno uopće svjetskog imperijalizma. Ovakvo što razvija se i s obzirom na druge kulture koje su nekada bile kolonizirane imperijalnim kulturama, ali i s obzirom na autohtona područja iste, nekad imperijalne kulture:

Na severu ili na zapadu bio je Nazaret. Još dalje na zapad bio je Damask. Na njegovim padinama Rimljani su držali garnizone. Car Konstantin je podigao manastir Svete Deve Gazele. Krstaši su ovamo donijeli sifilis. Turci su podizali vešala. Francuzi su otvarali klostere za posrnule devojke, a Levant je uvek i samo trgovao. (Džumhur, 1991b: 114)

Dakle, putopisno-pripovjedačko djelo Zuke Džumhura ne problematizira samo pojavu evropskog kolonijalizma i nadmoć bijele rase (kako je uglavnom riječ u npr. anglo-američkoj putopisnoj literaturi) u kontaktnim zonama "Evropa i Drugi", ili šire posmatrano npr. "Osmanlije i Drugi" ili "Perzija i Drugi" itd., već na mnogo univerzalnijim i mnogo složenijim nivoima problematizira uopće svjetske ideologije teritorija i posesivnosti. Pritom, Džumhur posebno problemski propituje posljedice imperijalnih moći i na Druge, ali i na Svoje (iz putopisne perspektive danas), po čemu je stvaralaštvo Zuke Džumhura specifično u kontekstu pitanja transkulturacione:

Stare turske hanove po drumovima zamenile su automobilske stanice na autostradama. Romantičnih drumskih razbojnika, koji su nekada napadali usamljene putnike i karavane, više nema. Zamenile su ih velike međunarodne kompanije koje napadaju čitave narode. Hajdučija se sa carskih džada preselila u međunarodnu politiku. (Džumhur, 1991e: 75)

Džumhurovo stvaralaštvo progovara i o današnjim vidovima, tj. o posljedicama nekad imperijalnog viđenja koje se prenosi i ostavlja značajne posljedice ne samo na domaće stanovnike i ono što oni unutar vlastitog identiteta te cjeline života neminovno nose s obzirom na historiju, već i na obične svakodnevnog turista (likovi koje naratori na putovanjima susreću), a koji, uz interakciju s domaćim stanovništvom, na svojim mikroplanovima (ne) nastavljaju iste (ne)imperijalne ideje. Izrazito originalna humorna demistifikacija androcentrizma u pripovjedačko-putopisnom djelu Z. Džumhura također privlači posebnu pažnju, utoliko prije jer se javlja kao posljedica upravo demistifikacije imperijalnih sila i općenito "velikih kultura" gdje muško viđenje svijeta, najčešće uz upotrebu sile, predstavlja, nažalost, osnovnu normu za shvatanje i prihvatanje svih ljudskih vrijednosti i sloboda. Ovaj humorni androcentrizam inače je specifičniji od onoga na koji pažnju skreće općenito kritička putopisna literatura, osobito zapadne kritičke putopisne tradicije. Jedan od mogućih reprezentativnih primjera Džumhurove originalne humorne demistifikacije androcentrizma i veze ove pojave s kritikom kolonijalizma jeste i putopisna priča *Kajzer Viljem i Kajzerica*. Kroz demistifikaciju onoga što je svijetu nametnuto kroz poznatu prizmu antičkih vrijednosti, pripovjedač iz ove priče nudi posve drugačiju viziju prihvaćenih historijskih vrijednosti do maksimuma humorno

demistificirajući, s velikim razlogom, upravo i antičku mitologiju, koja se smatra i jednom od temelja zapadnoevropske kulture, znanosti i općenito vrednosnog sistema Evrope i zapadnog svijeta.

Priča *Kajzer Viljem i Kajzerica* započinje homodijegetičkim pripovijedanjem putnika na obalama Magreba, a zahvaljujući također humorom crtežu uz priču (na kojem posljednji njemački car i kralj Pruske Viljem II puši hašiš iz nargile), čitalac diskretno saznaje da je, zapravo, riječ o gradu Tangeru u sjevernom Maroku, gradu koji je po legendi osnovao Antej, sin Posejdona i Gaje, i koji se često naziva i "vratima Afrike". Baš na tom historijski izuzetno interesantnom mjestu za koje su smatra da su ga podigli Kartazani, a koje je kasnije bilo meta mnogih imperija koje su se kontinuirano smjenjivale na ovom području sve do 1956. godine, kada je Tanger pripojen nezavisnom Maroku, počinje ova putopisna priča naratorovim reminiscencijama o znamenitim ličnostima koji su na neki način obilježile ovaj marokanski grad. Homodijegetički pripovjedač najprije se prisjeća diva Anteja – znamenite ličnosti iz grčke i berberske mitologije, ali i drugih, prije svega grčkih mitskih božanstava promišljajući o njima na posve drugačiji način od uobičajenog.

Bog bogova bio je bradati i mudri Zeus. On je istovremeno bio i bog gromova i gospodar svijeta. Živio je u divljem braku sa velikom namigušom Herom što je bajagi bila zaštitnica braka i porodice.
(Džumhur,1991c: 12)

Prestrojavanjem u smislu demistifikacije grčkog imperijalizma i njegove izrazito androgene prirode te mitologije, cijeli uvodni dio priče demistificira, zapravo, drevna mitska božanstva akcentirajući upravo njihov nimalo božanski karakter. U ovoj putopisnoj priči odveć veličani antički antropocentrizam posve je drugačije posmatran, odnosno kao, zapravo, velika iluzije historije i čovječanstva, mitska zabluda koja, ironično, predstavlja jedan od temelja zapadnoevropske kulture, misli i znanosti, i to u velikom raskoraku s onim što bi, barem danas, trebale biti osnovne ljudskih vrijednosti općenito.

Dionis je bio bog vina, bačvi i svakojakih kurvaluka. Još jedna ženska – Artemida, boginja mjeseca, šuma, ruda, lova i lovokradica. Pa još jedna – Atina, boginja mudrosti, ratnog iskustva i svakojakih podvala. Pa još jedna – Afrodita, boginja ljubavi i svih polnih bolesti po sramotnom mesu i kostima.
(Džumhur,1991c: 14)

Nakon uvoda s vidno drugačijom percepcijom antičke mitologije, homodijegetički pripovjedač konkretno će u nastavku istaknuti ko se, zapravo, posve apsurdno i ironično, smatra osnivačem starorimskog grada Tingisa (nekoć glavnog grada rimske provincije Mauretanijske Tingitane), a danas grada Tangera, iz kojeg teče njegova putopisna priča.

Helem nejse, Geja, boginja zemlje i individualnih, inokosnih poljoprivrednih proizvođača, okotila je jednoga lijepoga dana diva Anteja. Antej je bio ljuta megdandžija, ukoljica, siledžija, kabadahija, kurvar i drevna pijanica. Taj i takav [...] – udario je svečano kamen-temeljac gradu Tingisu.
(Džumhur,1991c: 12)

Ovakvim demitološkim preokretom, Džumhurov homodijegetički pripovjedač u priči *Kajzer i Kajzerica* humorom ne relativizira samo ulogu drevnih imperija i mitologije općenito, već doslovno ismijava njihovu androcentričnu prirodu, koja jeste, prije svega, veličala ulogu muške fizičke snage, smatrajući je jednim od primarnih kvaliteta gotovo svih antičkih muških junaka.

Inače, on se stalno tukao i mlatio. Kada bi Antej izgubio snagu, doticao bi se svoje majke Zemlje, i ponovo dobijao silnu moć i niko mu ništa nije mogao učiniti. Bio je nešto nalik slavnom njemačkom glumcu, glumcu moje mladosti Hariju Pilu. (Džumhur,1991c: 14)

Iz navedenog citata da se jasno zaključiti i koliko je ta mitsko-epska i nadasve androcentrična slika svijeta, naslijeđena iz vrlo suspektne mitske prošlosti, oblikovala ne samo historijske zablude o "herojskim osnivačima" gradova, a koji su, zapravo, "majčini sinovi", već i koliko je, nažalost, negativno utjecala na sve kasnije civilizacijske tokove, pa čak i buduće filmske heroje i ikone kojima su, apsurdno, upravo takve mitske "siledžije i kabadahije" bile uzor ponašanja i muške, gotovo nedostižne snage vrijedne divljenja i slave.

Putopisna priča se nastavlja fokusiranjem na njemačkog cara Viljema Drugog, po kome je i nazvana. *Ovamo je prije sedamdeset i sedam godina, na velikom admiralskom brodu, praćen ubojitim krstaricama i fregatama uplovio i njegovo carsko veličanstvo kajzer Viljem Drugi, pun lenti, ordenja, nakostriješanih brčina, mamuza i nojevog perja po zlačanoj čelatici sa silnom i šarenom svitom svojih generala, admirala, kapetana, komordžija, trubača, kuhara, dobošara i vječito trudnom, njezinim veličanstvom njemačkom kajzericom.* (Džumhur,1991c: 15)

Na koji način su se u kasnijoj historiji, s tek nešto drugačijim nosiocima istih androcentričnih kolonijalnih ideja, nastavile njegovati sve zablude antičke mitologije, Džumhurov homodijegetički pripovjedač iz putopisne priče *Kajzer i kajzerica* istaknut će upravo na primjeru posljednjeg njemačkog cara i kralja Pruske Viljema Drugog. Ime njegove supruge – Auguste Viktorije (s kojom je kajzer imao čak sedam sinova i jednu kćer) uopće se ne spominje već se implicira ideja "vječito trudne kajzerice" upravo kako bi se skrenula pažnja na izrazito androcentričnu prirodu ljudske

povijesti, tj. izrazito andocentrični karakter njenih bitnih nosilaca koji su kreirali "muški osvajački svijet" takvih normi i vrijednosti u kojem, kao i u antičkoj mitologiji, žene tek rađaju buduće nasljednike i moćnike i kao takve imaju primarno, nažalost, tek ovakvu, degradirajuću, biološku ili reproduktivnu ulogu. I u nizu drugih putopisnih priča Džumhurovi pripovjedači dotaći će se manje-više istog motiva ironiziranja androcentričkog poimanja svijeta, stalno i uvijek kroz humor ukazujući na neravnopravan odnos i ulogu žena u svjetskoj historiji općenito. Ta i takva humorna slika gotovo uvijek će podrazumijevati i ironiju i gotovo crno-bijelu podjelu muško-ženskih uloga u kojoj su muškarci "veliki i hrabri" osvajači, epski junaci, vojskovođe i kraljevi, polubogovi i sl., uvijek opterećeni fizičkom snagom, slavom, osvajačkim ulogama i moći, a zapravo "siledžije i kabadahije", dok su žene tek njihove sporedne, potčinjene i poslušne pomagačice ili robinje u ostvarivanju muških androcentričnih ciljeva.

[...] *Neptun se penra na četveropreg, a podupiru ga polucuretina, poluribetina od svrhe Nereida.*
(Džumhur, 1991f: 118)

Džumhurovi pripovjedači ne uvezuju samo androcentrične epske ideje antičke mitologije s kasnijom historijom koja je prati i preslikava, već i svijet književnosti koji, iako fikcionalan po svojoj prirodi, jasno jeste ukazao na neke fakte koji su proizlazili upravo iz već spomenutih androcentričnih odnosa. Tako putopis *Roblje* progovara o gorućem problemu na Istoku koji, nažalost, i danas postoji. Naime, ovaj putopis rafinirano podsjeća na činjeničnost prisutnosti trgovine ženama na Istoku, ali i u svijetu općenito, na njihovo primoravanje na prostituciju i na stoljetnu nepravdu spram žena u različitim oblicima, kao i na izostanak humanosti u odnosu prema "ženskom svijetu", a koja bi morala biti osobinom svakog ljudskog bića.

Gledajući svojim očima pijace na kojima se prodavalo roblje, Gistav Flober je zapisao: "Hodale su žene sviju naroda... Tamnosmeđe kao zrele datule, zelenkaste kao masline, žute kao narandže, koje su mornari prodavali, pokupljene na smetlištu, otete iza paravana, ili zarobljene prilikom pljačkanja gradova. Mučili su te žene ljubavlju dok su bile mlade, a obasipali udarcima kada su ostarile."
(Džumhur, 1991g: 120)

Džumhurovo intertekstualno prizivanje Gistava Flobera u citatu iznad jedan je u nizu primjera suosjećanja njegovih pripovjedača sa žrtvama i posljedicama tekovina andocentričnih imperijalnih viđenja. Riječ je o suosjećanju s brutalnom prošlosti u kojoj su mnoge žene, upravo i zbog spomenutih imperijalnih ideologija posjedovanja teritorija, stoljećima bila žrtve "živog posjedovanja teritorija", zarobljene u začaranom bezizlaznom krugu patnje, prostitucije i iskorištavanja. Naime, iako je putopis dugo posmatran kao književnost manjih estetskih dometa, "rubni žanr", žanr koji je manje značajan za razvoj i historiju književnosti, te je nespretno, gotovo zbnjujuće svrstavan u historijske izvore, pedagoško-didaktične spise, čak i u puke geografske orijentire, vodiče i sl. (Usp. Pašić Kodrić, 2020), putopisi Zulfikara Zuke Džumhura lijepo su podsjećanje i dokaz izrazito aktualnih, neicrpnih i interesantnih diskursa u bosanskohercegovačkoj te bošnjačkoj putopisnoj književnosti.

IZVORI

- Džumhur, Z. (1991a). „Gazeline čizmice“, *Pisma iz Afrike i Evrope*. Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991b). „Trube u Jerihonu“, *Nekrolog jednoj čaršiji*, Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991c). „Kajzer Viljem i Kajzerica“, *Pisma iz Afrike i Evrope*, Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991d). „Pesak i zvezde“, *Nekrolog jednoj čaršiji*, Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991e). „Putovanje po besmislu“, *Nekrolog jednoj čaršiji*, Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991f). „Bardo“, *Pisma iz Afrike i Evrope*, Sarajevo, Oslobođenje
- Džumhur, Z. (1991g). „Roblje“, *Pisma iz Afrike i Evrope*, Sarajevo, Oslobođenje
- Macpherson, A. (1860). *My Experiences in Australia. Being Recollections of a Visit to the Australian Colonies in 1856-7.* (Chapter XII) London, <http://gutenberg.net.au/ebooks09/0900361h.html#ch-01>
- Brioni, S., & Gulema, S. B. (2018). *The Horn of Africa and Italy: Colonial, Postcolonial and Transnational Cultural Encounters*. Oxford, Peter Lang
- Fantone, L. (2018). *Local Invisibility, Postcolonial Feminisms*. London, Palgrave Macmillan
- Khalid, M. (2017). *Gender, Orientalism, and the 'War on Terror': Representation, Discourse, and Intervention in Global Politics*. Milton Park, Routledge
- Pašić Kodrić, M. (2020). *TRAVELOGUE AND CONTEMPORARY INTEREST IN "BOUNDARY LITERARY GENRES"*. Knowledge International Journal, 38(6), 1391 – 1394
- Laroussi, F. (2016). *Postcolonial Counterpoint: Orientalism, France, and the Maghreb*. Toronto, University of Toronto Press
- Mills, S. (2005). *Discourses of Difference*. Milton Park, Taylor & Francis e-Library
- Pratt, M. L. (2003). *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*, Milton Park, Routledge